

PIETER HOEXUM

Kleine filosofie van het ommetje

Een verkenning van de buurt

NOORDBOEK FILOSOFIE

stimulerings
fonds
creatieve
industrie

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave kwam tot stand met steun
van Stimuleringsfonds Creatieve Industrie
↻ Nederlands letterenfonds

© 2024 Pieter Hoexum | uitgeverij Noordboek

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave
mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een
geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige
andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van uitgeverij Noordboek, Postbus 234,
8400 AE Gorredijk, Nederland — info@noordboek.nl.

De uitgeverij stelt alles in het werk om op milieu-
vriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen
om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruik-
gemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest
Stewardship Council (fsc) mag dragen. Bij dit papier
is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging
heeft geleid.

Ontwerp omslag ↻ boekverzorging René van der Vooren
Illustraties omslag HstrongART / Shutterstock
Illustraties binnenwerk Semanche / Shutterstock

ISBN 978 94 6471 143 1 | NUR 730 ↻ 900

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

- 1 Prelude: lopen, denken, kijken 9
- 2 Terug naar Purmerend 14
- 3 Twee opvattingen van verhuizen 22
- 4 Waar wij wonen 28
- 5 Van Waterland naar Houtland 36

- 6 Dialectiek van binnen en buiten 44
- 7 Kneuterige woonerven \ominus moderne leegtes 53
- 8 Mijn ondergewone Crocs 62
- 9 Uitgang 67
- 10 Begaanbaar 73

- 11 'Welkom! Doe alsof je thuis bent' 80
- 12 Gangbaar 87
- 13 Hoe groot is een buurt? 91
- 14 Het kan verkeren 97
- 15 Tussen ontlopen en ontmoeten 108

- 16 De pleinen op, de straten in 118
- 17 Stadslucht 130
- 18 Ommetjemine, met bijsluiter 141
- 19 Moments Musicaux 149
- 20 Stedenbouw *by wandering around* 159

- 21 Laat honderd bloemen bloeien 167
- 22 Verbazing & berusting 174
- 23 Over straatbankjes en ander straatmeubilair 180
- 24 Dialectiek van de straatverlichting 187
- 25 Hedonistisch reizen 192
-
- 26 Gelukkige forensen 199
- 27 De benenwagen 206
- 28 De voorlopige stad 212
- 29 Coda: verder lopen, denken, kijken 218
-
- Dank & verantwoording 223
- Bronnen 225

Standpunt

Een wiel, dat draait. Ik niet,
ik stuntel op twee benen
en noem dat Lopen, Gaan.
Sta ik toevallig stil, dan heet dat
het standpunt dat ik inneem.

JAN EMMENS

Prelude: lopen, denken, kijken

Zoals zoveel mensen maakte ik tijdens de coronacrisis steeds vaker een ommetje door de buurt. Ik deed dat sowieso al vaak, al was het maar om mijn stappenteller tevreden te houden. Maar deze ‘corona-ommetjes’ maakte ik met meer aandacht, meer gretigheid. Het was op een gegeven moment ook zo ongeveer het enige wat je nog kon doen, behalve binnenblijven. Het was het enige vertier dat er nog was, of zelfs de enige manier om nog te ‘ontsnappen’. Meer dan voorheen begon ik te beseffen hoe onmisbaar ommetjes zijn. Ik begon na te denken over de ommetjes, en vooral ook over de buurt. Ik was blij te zien dat er steeds meer mensen gebruikmaakten van de buurt, de buitenruimte, de openbaar toegankelijke ruimte tussen de huizen... kortom de *publieke ruimte*. Eindelijk kregen die ruimtes en plekken waar je meestal zonder er acht op te slaan aan voorbijloopt of -fietst, de aandacht die ze verdienen. Misschien kon je wel spreken van een herwaardering. Maar wat was die waarde, die betekenis, dat belang? Waarom liepen we daar met z’n allen, wat zochten we daar, wat deden we daar?

Ik was bepaald niet de enige die zich dat afvroeg, maar de antwoorden die ik al lezende aantrof, bevredigden mij niet. Eigenlijk sprak uit het meeste wat ik las de hoop dat de publieke ruimte ons zou bevrijden van isolatie, eenzaamheid en polarisatie. Van alle narigheid eigenlijk. De publieke ruimte als wondermiddel. En dat ‘wonder’ zou dan bestaan uit ontmoetingen, gemeenschapsvorming, sociale cohesie, saamhorigheid, algehele verbroedering en harmonie. Het kwam er steeds op neer dat de publieke ruimte één grote ontmoetingsplek moest zijn, een plek waar mensen veilig en *comfortabel* tot elkaar kunnen komen, een *gemeenschap* kunnen vormen. Zolang dat

vrijwillig gebeurt, is daar natuurlijk niets op tegen, integendeel. Maar het leek mij wel een nogal eenzijdige visie op de buitenruimte. Dit ging verder dan herwaarderen, dit werd overschatten.

Hoe langer ik nadacht over de nadruk op veiligheid, gemak (comfort) en geborgenheid in de buitenruimte, hoe ongepaster het mij leek. Als het om de binnenruimte gaat is dat een heel ander verhaal, dan is het juist zeer gepast: binnen kan en mag alles draaien om veiligheid, comfort en geborgenheid. Maar als het daar in de buitenruimte ook om draait, dan zou je toch net zo goed binnen kunnen blijven? Ik las en hoorde steeds dat de buitenruimte een soort huiskamer zou moeten worden, een 'huiskamer van de buurt'. Maar als je naar buiten gaat, wil je toch ook werkelijk naar buiten en niet van de ene huiskamer naar de andere? Al snel ontstond bij mij het idee dat we buitenshuis juist het tegendeel, of liever gezegd, het complement zoeken van veiligheid, gemak en geborgenheid, namelijk zaken als avontuur, vreemdheid en zelfs vervreemding, en vooral vrijheid, of specialer: bewegingsvrijheid. We gaan kortom naar buiten om een ommetje te maken, door de buurt te lopen en ondertussen na te denken en om ons heen te kijken.

Lopen, denken, kijken.

Er is buiten natuurlijk veel meer te doen, maar dit zijn toch drie levensbehoeftes waarin een eenvoudig ommetje in de buurt op een natuurlijke manier voorziet. Dat is belangrijk genoeg om even — niet te lang natuurlijk — bij stil te staan.

In dit boek breng ik verslag uit van de ommetjes die ik de afgelopen jaren maakte. Het onderwerp is dus de buurt, voor zover die openbaar toegankelijk is — voor zover je er een ommetje kunt maken. Gewichtiger gezegd is het onderwerp de openbare ruimte, ook wel de publieke ruimte. Maar zo vormelijk, of zelfs academisch wil ik hier helemaal niet zijn. Eigenlijk is het heel eenvoudig: in dit boek verken ik door

middel van ommetjes de ruimte tussen de huizen in mijn eigen buurt.

Hoe eenvoudig ook, helemaal zonder ambities of pretenties is deze onderneming niet. Door het onderwerp niet af te bakenen, in te perken, vast te leggen, nader te bepalen, enzovoorts, hoop ik de openbare ruimte in al haar levendigheid én alledaagsheid, in al haar gewoonheid én avontuurlijkheid, op het spoor te komen. Het moet een pleidooi worden voor het behoud van die alledaagse grilligheid en ongrijpbaarheid van de openbare ruimte. Bij 'openbare ruimte' denk je wellicht aan pleinen, parken en winkelcentra, oftewel aan bestemmingen. Ik ben vooral geïnteresseerd in de meer onbestemde, vage en daarmee ook wel verwarrende ruimtes daaromheen, de ruimtes waardoorheen je gaat om bij die bestemmingen te komen: de straten, stoepen, paden, enzovoorts.

Ik waag mij dan ook niet aan een echte definitie van de openbare ruimte. In plaats daarvan gebruik ik de termen 'openbare ruimte', 'publieke ruimte', 'buitenruimte' en 'de ruimte tussen de huizen' (stiekem mijn favoriet) losjes door elkaar. Dat is volgens mij een goed alternatief omdat ik geloof, in navolging van (de latere) Wittgenstein, dat woorden betekenis krijgen in en door het gebruik — net zoals de publieke ruimte. Net zoals taal komt de publieke ruimte pas echt tot leven in het alledaagse, informele en soms vernieuwende en creatieve gebruik. Bovendien kun je volgens mij die termen prima door elkaar gebruiken, omdat het belangrijkste element overal in opduikt, en dat is *ruimte*. Hoe je het ook noemt of opvat, het gaat er mijns inziens toch vooral om dat er ruimte geboden wordt, gelegenheid, mogelijkheden... bewegingsvrijheid. De mogelijkheid van een ommetje.

Publieke ruimte is een betwist begrip, zoals dat heet, of zelfs een wezenlijk betwist begrip: er bestaan sterk verschillende opvattingen van de betekenis of de essentie van het begrip, zodat discussie erover al gauw verzandt in een oeverloos langs elkaar heen praten. Praktisch is dat inderdaad een probleem,

maar principieel is het mooi, want de discussie over de publieke ruimte moet zo open zijn als die ruimte zelf. Je zou de discussie wat mij betreft niet moeten willen beslechten, maar slechts in beweging willen houden.

Behalve een definitie van het ontwerp zouden hier, in deze inleiding, ook een onderzoeksvraag, of zelfs hoofdvraag genoemd moeten worden. En dan natuurlijk een methode waarmee ik het antwoord op die vraag probeer te vinden. De hoofdvraag is grofweg de vraag waarom je naar buiten zou gaan, als je het binnen zo naar je zin kunt hebben, als de binnenruimte je alles geeft wat je hartje begeert (veiligheid, comfort en geborgenheid). Van een methode is eigenlijk nauwelijks sprake: de ommetjes zijn mijn methode. Die zijn weinig systematisch. Maar juist de ondoelmatigheid van het ommetje, dat immers niets meer is dan een omweg en eigenlijk per definitie ondoelmatig, maakt het zo geschikt voor mijn onderzoek, dat een soort sporenonderzoek is. Om met historicus Carlo Ginzburg te spreken: de omweg is mijn methode.

Daar komt nog iets bij. Enkele jaren geleden zijn we verhuisd. Verhuizen is geen pretje, dat hoef ik niemand te vertellen. Ook onze verhuizing was een fysieke, emotionele en financiële uitputtingsslag, maar die hebben we glansrijk doorstaan. Mij kwam het bovendien eigenlijk wel goed uit. Het was heel leerzaam. Ik moest afscheid nemen van de oude buurt en wennen aan de nieuwe. Door het afscheid nemen van de oude buurt en wennen aan de nieuwe, kon ik de betekenis en waarde daarvan letterlijk en figuurlijk nalopen, proefondervindelijk nagaan.

Wie verhuist, verwisselt niet alleen van huis maar ook van buurt en verdere woonomgeving. Daar moet je aan wennen, je moet acclimatiseren. Ook daar zal ik hier verslag van uitbrengen. Ik zoom daarbij langzaam steeds verder in, van landschap en streek naar de stedelijke condities, naar buurt en naar de straat. Na deze oriëntatie en plaatsbepaling volgen filoso-

fische verkenningen van woonerf, verkeersdrempels en zebra-
paden in de buurt. Maar het moet beginnen in mijn oude buurt
in Purmerend, want het zal ook gaan over de band die door
het wonen ontstaat tussen bewoner en woonomgeving. Toen
we in Purmerend woonden was ik me nauwelijks bewust van
die band. Toen ik hem moest verbreken des te meer.

Terug naar Purmerend

Voor het eerst sinds onze verhuizing was ik terug in onze oude buurt. Die voelde natuurlijk nog zeer vertrouwd aan, de verhuizing had nog maar een paar maanden geleden plaatsgevonden. De straten, de huizen, scholen, winkels, enzovoorts, lagen en stonden er nog net zo bij als toen we vertrokken. Ik was in Purmerend om nog wat allerlaatste zaken af te handelen en greep de gelegenheid meteen aan om op bezoek te gaan bij een kennis, mijn pianolerares, van wie ik met moeite afscheid had kunnen nemen. Ik was met de trein gegaan en stapte uit bij het eerste van de maar liefst drie stations die Purmerend heeft. Dat is het station waar wij bijna dagelijks gebruik van maakten toen we er nog woonden, het was 'ons station'. Vanaf daar liep ik langs 'ons winkelcentrum' naar de pianolerares die een wijk verderop woont en die les aan huis geeft. Ik liep de route die ik vele jaren had gefietst, elke maandagochtend, met een fietstas vol bladmuziek en een schriftje voor huiswerk en aantekeningen. Dat ik in Purmerend, op fietsafstand zelfs, zo'n bijzondere en bekwame pianopedagoge had gevonden, was een van de grootste verrassingen die Purmerend in de loop der jaren geboden heeft.

Ik lette tijdens dit bezoekje meer op de omgeving dan ik deed toen ik er nog woonde. Als je ergens lang genoeg woont, beweeg je je daar achteloos voort, zonder bijzondere aandacht te schenken aan de omgeving. Die woonomgeving wordt al snel zo vanzelfsprekend dat je hem niet meer opmerkt, hij wordt als het ware onzichtbaar. Maar nu ik er niet meer woonde en slechts bezoeker was, was die omgeving plotseling bijna opdringerig zichtbaar. Zo zichtbaar dat het niet meer vertrouwd voelde maar een beetje vreemd. De omgeving leek wel een decor, zoals in de film *The Truman Show*. En was ik dan

een deelnemer of een toeschouwer? Was ik een van de spelers of hoorde ik bij het publiek?

Ergens was het zelfs een beetje griezelig. Alsof ik in een verhaal van Edgar Allan Poe terecht was gekomen en ik ieder moment mijn oude zelf tegen het lijf kon lopen, als een soort dubbelganger. Sigmund Freud zou het vage gevoel van onbehagen dat mij be kroop, als ik hem goed begrijp, 'Unheimlichkeit' noemen: je ruikt opeens onraad bij iets wat je tot dan toe volkomen vertrouwd was. Zoals je eigen vertrouwde huis 's nachts, als je bijvoorbeeld naar de wc moet, door andere geluiden en verlichting (of juist het ontbreken daarvan) heel anders, *vreemd* 'onhuiselijk' aanvoelt, als een spookhuis.

Bij terugkeer in mijn oude buurt en woonplaats leek het wel alsof ik in een nauwkeurig nagebouwde versie terecht was gekomen, een 'tweelingwijk', die in niets verschilde van mijn oude vertrouwde woonwijk. Er was dan ook niets veranderd, behalve ikzelf. Het enige verschil was dat ik geen bewoner meer was — maar wat een verschil maakte dat.

Toen we nog in Purmerend woonden, maakte ik één keer per jaar op de fiets een heuse 'dwaaltocht' dwars door mijn woonplaats. Ik pakte natuurlijk vaker de fiets, dagelijks zelfs, om naar de winkels, pianoles, de bibliotheek, enzovoorts, te gaan, maar één keer per jaar maakte ik een soort verkenningstocht. Onze auto was namelijk in onderhoud bij een garage die gevestigd is op een bedrijventerrein in het uiterste noordoosten van Purmerend, terwijl ons huis in een woonwijk in het uiterste zuidwesten stond. En als ik de auto wegbracht voor de jaarlijkse apk-keuring, een kleine dan wel grote beurt, nam ik altijd de leenfiets van de garage en fietste daarmee naar huis, om 's avonds weer terug te fietsen en de auto op te halen. Zo maakte ik grofweg diagonaal, dwars door alle mogelijke buurten, een omzwerfing door mijn woonplaats. Ik nam poolshoogte. En elke keer weer kon ik tot mijn grote vreugde vaststellen dat er niets aan het handje was, dat alles zijn gangetje

ging. Dat klinkt saai, maar er is weinig dat mij meer fascineert dan dat ‘gangetje’ dat alles gaat, de ‘rolletjes’ waarop alles maar loopt.

Een vaste route had ik niet tijdens mijn jaarlijkse ‘inspectie-ronde’. Integendeel, ik fietste maar wat en zag wel waar ik langskwam. Dan zie je nog eens wat. Maar meestal zorgde ik er wel voor dat ik op de heen- of terugweg langs het Cavaljéplein kwam. Daar woonde van 1959 tot 1965, op de bovenste verdieping van een portiekflat, de door mij zeer bewonderde schrijver Gerrit Krol, hoewel hij toen nog geen echte schrijver was: hij schreef wel maar was nog niet gedebuteerd. Krol verdiende toen de kost, zoals hij dat trouwens zijn hele leven zou blijven doen, bij Shell in Amsterdam, waar hij dus dagelijks naartoe forensde vanuit Purmerend.

Een van mijn lievelingsboeken van Krol (het is moeilijk kiezen!) is *60 000 uur*, een soort autobiografie waarin hij zijn werkzame leven beschrijft — de 60.000 uur dat hij in dienst was van ‘De Koninklijke’. Dat boek heeft een prachtig motto: ‘Wat is de hoogste wijsheid? Het dagelijks leven.’ Het is een uitspraak van een Chinese monnik uit de vijfde eeuw die boeddhist werd en een van de grondleggers werd van het zenboeddhisme. De Boeddhabeelden die ik tijdens mijn verkenningstochten door Purmerend in veel tuintjes zag leken mij wat ongepast, maar die monnik zou die beelden waarschijnlijk toepasselijk hebben gevonden.

Krols motto deed mij denken aan een Chinese verwensing: ‘Moge u in interessante tijden leven.’ Dat klinkt wellicht als een wens, totdat je je realiseert dat die ‘interessante’ tijden precies de tijden zijn die het journaal en de voorpagina’s van de kranten halen, tijden vol oorlog of natuurgeweld dus. Goede tijden, waarin dat soort rampen niet plaatsvinden, zijn maar saai. Tegen iedereen die zijn neus ophaalt voor plaatsen zoals Purmerend, zou ik zeggen: moge u wonen in een interessante woonplaats. Saai is het nieuwe leefbaar.

Wat mij betreft kun je Purmerend gerust kleurloos noemen, misschien zelfs wel karakterloos. Woonplaatsen als Purmerend zijn allemansvrienden. Kennissen die bij ons in Purmerend op bezoek kwamen, verzuchtten bij aankomst nog weleens dat zij hier nooit zouden kunnen wonen. Ze vergisten zich, iedereen kan in Purmerend wonen. En dat is precies de reden dat sommigen er niet willen wonen.

Begin jaren tachtig klaagde een andere literaire Gerrit, namelijk Gerrit Komrij, steen en been over architectuur en stedenbouw in Nederland. Overal zag de dichter 'winkelpromenades, sierbestratingen, woonerven en Keulse minipotten'. Hij verzucht: 'De verpurmerending van Nederland gaat traag, maar onstuitbaar voort.' Dat klopt, maar Purmerend spant nog steeds de kroon. In het fotoboek dat Jan Dirk van der Burg in zijn hoedanigheid van Fotograaf des Vaderlands maakte, *Typisch Nederland (volgens Jan Dirk van der Burg)*, speelt Purmerend een hoofdrol. Als een soort eenentwintigste-eeuwse Bert Haanstra gaat Van der Burg in dat boek op zoek naar de hoogtepunten van onze ongewone alledaagsheid, naar 'het Nederland waar de drang om zich te onderscheiden en de drang om ergens bij te horen vechten om aandacht'.

Het boek bestaat uit vele series foto's, met telkens één onderwerp dat blijkbaar in Nederland veel voorkomt. Het gaat om zaken zoals de versiering van voortuinen met waterputten, ankers en Boeddhabeelden, gecamoufleerde kliko's, bizar gesnoeide heggen en struiken, enzovoorts. Dat soort zaken blijken vooral in Purmerend te vinden. Ik telde in het boek bijvoorbeeld vijf in Purmerend genomen foto's van Boeddhabeelden in een tuin en vier met een HOME-bordje voor het raam. In totaal staan er twintig foto's van Purmerend in het boek. Voorschoten, onze nieuwe woonplaats, geen een keer. Voor de zekerheid telde ik nog even het nabijgelegen Leiden (twee keer) en Den Haag (vijf keer), maar Purmerend blijkt toch echt het meest typisch Nederlands. Aan de andere kant,

toen ik erop ging letten bleek ook onze nieuwe buurt behoorlijk ‘verpurmerend’ en typisch Nederlands: tijdens mijn ommetjes in de buurt zag ik gevels die versierd waren met vlinders, vele ramen met HOME-bordjes, auto’s die in de voortuin geparkeerd staan, enzovoorts. Overigens geen Boeddha-beelden.

Tegenover Komrij zou ik het graag opnemen voor Purmerend — leve de verpurmerending! — maar eerlijk gezegd had ik, toen we er nog woonden, een nogal dubbelzinnige verhouding tot Purmerend. Naar buiten toe identificeerde ik me af en toe, als mij dat uitkwam, met Purmerend. Ik profileerde me soms als ‘Purmerender’, een beetje plagerig, eerlijk gezegd misschien zelfs een beetje koket, juist omdat zoveel mede-Purmerenders moeite bleken te hebben met hun ‘purmerenderschap’. Veel Purmerenders ervaren bijvoorbeeld alleen al het doorgeven van hun telefoonnummer als problematisch: ‘0299... zei u... waar is dat? Oh, Purmerend... aha... juist ja...’ Jaren geleden voerden verschillende Purmerendse ondernemers actie om het netnummer van Purmerend te veranderen in dat van Amsterdam: 020. Dan worden ze tenminste niet meer voor dorpswinkel versleten.

Aan de andere kant kun je het etiket ‘Purmerender’ ook als een soort geuzennaam gebruiken. Als ik me niet vergis doet de wereldberoemde operazangeres Charlotte Margiono dat nogal eens. Zij woont in Purmerend en schaamt zich daar bepaald niet voor. ‘Gesprek met Charlotte Margiono, sopraan te Purmerend’ staat er dan boven een interview met haar. Dan is ‘Purmerend’ opeens niet meer synoniem met ‘provinciaal’, ‘kleingeestig’ en ‘burgerlijk’, maar met ‘nuchter’ en met ‘met beide benen op de grond’.

Eerlijk gezegd paste ik die strategie zelf ook regelmatig toe. Als ik een bijeenkomst over woning- of stedenbouw in Amsterdamse debatcentra zoals De Balie of De Zwijger bijwoonde en na afloop met mensen in gesprek raakte en dat gesprek na